

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของ
ชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1. สรุปการวิจัย

1.1 ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

1.1.1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง

- 1) ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ในตำบลหนองแสงจำนวน 1 คน
สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 1 คน อายุระหว่าง 71 ปี
การศึกษา ม.6 อาชีพหลักทำสวน
เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง
- 2) เกษตรกรชาวนา ในตำบลหนองแสง ซึ่งประกอบอาชีพทำนาอยู่ใน
ปัจจุบันนี้ มีทั้งหมด 9 คน
สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 6 คน เพศชาย 3 คน
อายุระหว่าง 46 – 76 ปี การศึกษา ป.4 – ปริญญาตรี
อาชีพหลักทำนา อาชีพรองทำสวน
เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง
- 3) ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย
ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกสภาอบต. หมู่ 3 จำนวน 5 คน
สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 2 คน เพศชาย 3 คน
อายุระหว่าง 38 – 57 ปี การศึกษา ม.3 – ปวส.
อาชีพหลักทำนา อาชีพรองทำสวน/ค้าขาย
เริ่มประกอบอาชีพทำนา ตั้งแต่อายุ 14 ปี

ฐานทางเศรษฐกิจปานกลาง

โดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

จากการศึกษา การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยมีหมู่บ้านเป้าหมายจำนวน 9 หมู่บ้านประกอบด้วย บ้านคลองคล้า บ้านโคกกรวด บ้านหนองหัวลิงใน บ้านเนินหินแร่ บ้านหนองแสง บ้านสันป่าตอง บ้านหนองหัวลิงนอก บ้านบุงเข้ และบ้านเหล่าเคียน โดยสภาพภูมิประเทศของตำบลหนองแสงเป็นที่ราบลุ่มสลับดอน มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 18,750 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 48.5 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม 2 ประเภท คือ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ

• ลำน้ำ ลำคลอง	จำนวน	3	แห่ง
• บึงหนอง	จำนวน	3	แห่ง
• ฝาย	จำนวน	3	แห่ง

2. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

• สระน้ำ	จำนวน	1	แห่ง
• บ่อน้ำตื้นเงิน	จำนวน	4	แห่ง
• บ่อโยก	จำนวน	9	แห่ง
• ประปา	จำนวน	7	แห่ง

ในด้านประชากรมีครัวเรือนจำนวน 975 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรชายจำนวน 1,580 คน ประชากรหญิงจำนวน 1,774 คน รวมประชากรทั้งหมดจำนวน 3,354 คน

1. ในด้านเศรษฐกิจ ประชากรตำบลหนองแสงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์และรับจ้างทั่วไป เอกลักษณะการทำนาค้นคลึงกับการทำนาของชาวนากากลางทั่วไป ชาวนาทั้งหมดทำนาปรัง คือทำปีละ 2-3 ครั้ง ชนิดของนาที่ที่คือนาหว่านน้ำตาม รายได้ของชาวนาดำบลหนองแสงจากอาชีพการทำนา 1 ครั้ง เฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 25,000-28,000 บาท ต่อครัวเรือน ทั้งนี้ชาวดำบลหนองแสงจะมีรายได้เพิ่มเติมจากการทำงานอื่นเพื่อหารายได้เสริมเฉลี่ยประมาณ 24,000-48,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

2. ในด้านสังคม ครอบครัวของชาวดำบลหนองแสงส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกเฉลี่ยประมาณ 3-4 คน โดยเด็กในตำบลหนองแสง จบการศึกษากาบังคับแล้วเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ประชากรในตำบลหนองแสง ร้อยละ 99 อ่านออกเขียนได้ ในขณะที่เดียวกันวิถีชีวิตชาวดำบลหนองแสงจะผูกพันอยู่ 2 เรื่องคือ หน้าที่การงาน นั้น

คือการทำนาและอีกด้านหนึ่งของชีวิต คือ การผูกติดอยู่กับประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันมาในรอบปีที่เรียกว่า “ฮีต 12 คอง 14”

จากกรอบแนวคิดทฤษฎี “การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” มี 5 ข้อ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของวัฒนธรรม ประเภทของวัฒนธรรม องค์ประกอบของวัฒนธรรม และความสำคัญของวัฒนธรรม
2. แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในบริบทที่เกี่ยวกับคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา
3. แนวคิดปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม
4. ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆ ดังนี้ ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่
5. ทฤษฎีการสร้างวัฒนธรรมที่ทันสมัย ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของการสร้างวัฒนธรรมที่ทันสมัย ลักษณะสังคมชนบทที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย

สำหรับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษาตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษา 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงเวลาของวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม โดยกำหนดเอาระยะเวลาก่อนการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเกณฑ์และช่วงเวลาของวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ที่กำหนดเอาเวลาหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-10 โดย 2 ช่วงของวัฒนธรรมข้าว นั้น จะประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา โดยขอบเขตของเนื้อหาจะประกอบด้วย 4 พิธีกรรมดังนี้

1. พิธีแห่นางแมว พิธีแห่นางแมวนี้เป็นพิธีขอฝนของชาวนาไทยทั่วไป จะทำกันเมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหก พิธีนี้มาจากความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝนและทำให้เกิดความแห้งแล้ง ถ้าฝนตกลงมาแมวจะร้องทันที ก็จะนำแมวตัวเมีย 1 ตัวใส่กรง แล้วใช้คานหามแห่ไปรอบๆ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน มีการร้องแห่นางแมวไปด้วยอย่างสนุกสนาน คนในบ้านจะเอาน้ำมาสาธยาย บางครั้งก็จะร่วมขบวนแห่ไปด้วย ข้อมูลตำบลหนองแสง (2552: 5) ดังนั้นชาวนาจึงถือเคล็ดว่าต้องช่วยกันสาธยายให้แมวร้องมากๆ ฝนจะได้ตก

จากการวิจัยครั้งนี้ พบข้อมูลว่าพิธีแห่นางแมวในตำบลหนองแสงได้สูญหายไปแล้ว จากที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลว่าไม่ได้พบเห็นการแห่นางแมวมาเป็นเวลากว่าสิบปีขึ้น

ไป สาเหตุเกิดจากแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และระบบชลประทานเริ่มเข้ามา ปริมาณน้ำเพียงพอ ทำให้ไม่ต้องทำการขอฝนอีกต่อไป สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างความทันสมัย เนื่องจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยเป็นแนวคิดที่เริ่มใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะพัฒนาประเทศของตนให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งการพัฒนานี้มีลักษณะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ “กระบวนการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบนโครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม” (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 118) และทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 90-92) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ว่า ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในทางบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งมีหัวข้อสมมติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและค่านิยม การยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายถึง วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช่วัตถุอันได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ ในชุมชนหนึ่งๆ จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีแหล่งที่มาอยู่ 3 ประการ คือ

1) การค้นพบ (Discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากรหรือการค้นพบพืชผล ทางเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ทำให้ประชาชนได้หันมาทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูง

2) การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้น และมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น มีผู้ประดิษฐ์คิดค้นรถยนต์เล็กๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง

3) การแพร่กระจาย (Diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ๆ จากสังคมอื่นหรือสังคมภายนอก เรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับรู้เทคนิคใหม่ๆ ในการทำเกษตรจากประเทศตะวันตก

2. ประเพณีบุญบั้งไฟ จะจัดขึ้นเพื่อขอฝนจากเทวดา และเป็นประเพณีที่แทบทุกจังหวัดของภาคอีสาน ถ้าชุมชนใดไม่ทำบุญบั้งไฟชาวบ้านจะรู้สึกไม่สบายใจ และเชื่อกันว่าปีนั้นฝนต้องแล้ง ไม่มีฝนทำนา บุญบั้งไฟมักจัดขึ้นระหว่างเดือนหกกับเดือนเจ็ด ข้างกับคนไทย (2541: 209)

จากการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เราทราบว่าประเพณีบุญบั้งไฟไม่ได้มีเฉพาะภาคอีสานภาคเดียว เท่านั้น จะมีกำเนิดจากไหนอย่างไรไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน แต่ที่ยังปรากฏประเพณีนี้ในภาคเหนือ (ถ้านาอยู่เช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “ประเพณีจิบอกไฟ”) ปรีชา พิณทอง(2525: 34) ส่วนชาวบ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย นิยมทำบุญบั้งไฟในเดือน 5-6 เป็นการประจำปี เดือน 5 ในเทศกาลสงกรานต์ เดือน 6 ทำในวันวิสาขบูชา ส่วนที่ทำในกรณีพิเศษไม่กำหนดเดือนก็มี พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ(มปป: 108) พันเอก วิเชียร วงศ์วิเศษ ได้ขอให้พี่ชายของข้าพเจ้า คือ หลวงปรีวรรตวรวิจิต ในฐานะที่รู้จักคุ้นเคยกันและเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในหมู่ชาวผู้ไทย เขียนคำนำหนังสือ “ประวัติชาวไทยพวน” หลวงปรีวรรตวรวิจิตคงคิดว่าข้าพเจ้ามีความสนใจประวัติชนเผ่าผู้ไทยและไทยพวนอยู่บ้าง จึงขอให้ข้าพเจ้ารับหน้าที่แทน ซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจปฏิเสธได้ ครั้นเมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นผู้อำนวยการสงครามจิตวิทยา และได้ตระเวนออกไปควบคุมการอบรมราษฎรในจังหวัดต่างๆ ได้พบพี่น้องไทยพวนที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และที่อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ทำให้ตื่นเต้นระคนกับความปลาบปลื้มดีใจ เหมือนกับได้พบญาติมิตรที่พลัดพรากจากกันมาช้านานแล้ว เราได้ทักทายปราศรัยสอบถามความเป็นมาซึ่งกันและกัน ได้ความว่าพี่น้องเหล่านี้ได้อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในสมัยใกล้เคียงกัน ซึ่งนอกจากจะมีไทยพวนแล้ว ยังมีลาวเวียงที่มาจากแขวงเวียงจันทน์อีกด้วย แต่หากแยกกันอยู่คนละหมู่บ้าน ถ้าได้ยินเสียงพูดว่า “ไปไซ” หรือ “เห็ดหยัง” แล้วก็ไปลาวเวียง แต่ถ้าว่า “ไปสิเลอ” หรือ “เห็ดผะหลอ” จะต้องเป็นไทยพวน พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ(ม.ป.ป.: คำนำ ค) จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่าชาวไทยพวนก็มีประเพณีทำบุญบั้งไฟหรือประเพณีบุญบั้งไฟเช่นเดียวกับชาวอีสานไม่ว่าจะเป็นชาวไทยพวนที่อยู่ชาวบ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยหรือชาวไทยพวนที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกก็เช่นกัน

3. พิธีสู่ขวัญข้าว เพื่อแสดงความกตัญญูต่อพระแม่โพสพ เพื่อความสบายใจในการซื้อขายข้าวและเพื่อให้การแบ่งปันข้าวแก่ญาติมิตรผู้มาร่วมพิธี ช่วงเวลา เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ของทุกๆปี (อยู่ระหว่างปลายเดือนมกราคม-ต้นเดือนกุมภาพันธ์) บอกญาติพี่น้องให้มาทำบุญกันที่วัดประจำหมู่บ้าน นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานข้าว จัดที่บูชาพระรัตนตรัย เอาด้วยสายสิญจน์พันรอบฐานพระพุทธรูปและภาชนะใส่น้ำพระพุทธมนต์ซึ่งด้วยสายสิญจน์ผ่านพระสงฆ์ เพื่อให้ท่านจับสวดพระพุทธมนต์แล้วจึงต่อไปรอบๆลานและกองข้าว เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ ก็ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ในระหว่างนี้จะมีหมอมาสู่ขวัญข้าว เสร็จแล้วพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ผู้มาร่วมงานและเจ้าของนาจะนำข้าวที่นามากองรวมกลับและนำน้ำพระพุทธมนต์ไปรดตามกองข้าวและท้องนา เพราะเชื่อว่าปีต่อไปข้าวกล้าในนาจะงอกงามดี ปราศจากศัตรูใดๆมาทำอันตราย และกวรदनน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ล่วงลับไป ตลอดเทศกาล

ทั้งหลายเมื่อได้ส่วนกุศลแล้ว จะได้ช่วยช่วยให้พร ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวในนาจะได้งอกงาม เมื่อเสร็จพิธีจึงขนข้าวใส่ยุ้ง ประเพณีการทำขวัญข้าวนี้ คือการทำบายศรีที่ยังข้าว โดยจะทำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไปไว้ในยุ้งข้าวแล้ว ใครจะทำหรือไม่ทำก็ได้ แต่กำหนดวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ถือเป็นวันสุดท้าย ซึ่งประเพณีการทำขวัญข้าวนี้ เป็นการทำให้หัวพระแม่โพสพ โดยมีความเชื่อว่าตอนแรกข้าวอยู่ในยุ้งข้าว พระแม่โพสพก็อยู่ในยุ้งข้าวด้วย เมื่อเราเอาข้าวออกไปหว่านในทุ่งนา เพื่อทำนา พระแม่โพสพก็จะออกไปอยู่ในทุ่งนาด้วย ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาแล้วก็ต้องทำพิธีเรียกพระแม่โพสพกลับมาด้วย ข้าวที่ปลูกในปีต่อไปจะได้อุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้จะมีพิธีการทำขวัญข้าว เมื่อที่นาของตนเองถูกไฟไหม้อีกด้วย โดยจะมีการนิมนต์พระมาสวดตรงบริเวณที่ถูกไฟไหม้ เพื่อเป็นการทำพิธีขอมาต่อพระแม่โพสพนั่นเอง ประเพณีการทำขวัญข้าวนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงอาชีพหลักของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับข้าวมาก บุญคุณของข้าวนี้ถือเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ (<http://www.thaigoodview.com> 04/04/53) แต่ในพื้นที่ตำบลหนองแสงผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่ายังไม่ปรากฏการทำพิธีทำขวัญข้าว เพราะในพื้นที่ยังไม่เคยมีเพลิงไหม้ในทุ่งนา

ในวันสู่ขวัญข้าวชาวไทยพวนยังมี “ประเพณีกำฟ้า” โดยกำหนดเอาเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกปีเป็นวันกำฟ้า ชาวบ้านจะทำบายศรี มีดอกไม้มงคล เทียน เครื่องสังเวย บูชาเทวดาในตอนเช้า ในวันที่ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช้แรงงานสัตว์และคน ไม่ใช้ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันที่จะมีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่จะคอยฟังว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย ข้อมูลตำบลหนองแสง (2552: 5)

4. พิธีทำบุญกลางบ้าน ชาวบ้านตำบลหนองแสงจะมีพิธีทำบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันว่าวันใดในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำก้อนหินก้อนเล็กๆ 1 กะลา ทราช 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ดันหญาคาทิ้งราก 5 ดัน ขมวดใบเป็นกระจุกรูปเทียนใส่ลงในตะกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระทงใส่เครื่องของลงไปเหมือนกระทงวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระสวดมนต์เสร็จก็จะนำกระทงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อเซ่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตะกร้าที่ใส่หิน ทราช น้ำ ดันหญาคาและรูปเทียนกลับมาบ้าน หญาคา ดอกไม้ รูป เทียนเอาเสียบไว้ได้หลังคาบ้าน หิน ทราช น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกันสิ่งไม่ดีทั้งหลาย ข้อมูลตำบลหนองแสง (2552: 5)

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนาของชาวนาในตำบลหนองแสง เหลือเพียงแค่ 3 พิธีกรรมหลักๆ เท่านั้น ได้แก่

- 1) ประเพณีบุญบั้งไฟ
- 2) พิธีสู่ขวัญข้าว
- 3) พิธีทำบุญกลางบ้าน

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

ชาวนาประกอบพิธีกรรมหลายอย่างในการทำนา ด้วยจุดประสงค์หลักคือความต้องการข้าวเพื่อบริโภค นอกจากนี้ยังแฝงด้วยความเชื่อต่างๆ ภูมิปัญญา จริยธรรมและความเชื่อทางศาสนา อันสะท้อนสภาพสังคมไทยที่ท่ามาหากินโดยอาศัยธรรมชาติ ซึ่งมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอๆ จึงต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ภูมิผี เทพเจ้า ด้วยความเคารพเพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ เกิดความมั่นใจในผลผลิต แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปเพียงใด การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่คนไทยควรให้ความสนใจ เพราะสิ่งเหล่านั้นคือรากเหง้าที่แท้จริงของความเป็นไทย

ลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของแต่ละภาค ทำให้เกิดความแตกต่างเรื่องอื่นๆด้วย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม การดำรงชีวิต หรือแม้แต่วิธีการทำนา งานวิจัยฉบับนี้ได้ทำการศึกษาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้อง การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษาดำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

พื้นที่ที่ทำการวิจัยในครั้งนี้คือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบไปด้วยหมู่บ้าน 9 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า หมู่ที่ 2 บ้านโคกกระชาย หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน หมู่ที่ 4 บ้านเนินหินแร่ หมู่ที่ 5 บ้านหนองแสง หมู่ที่ 6 บ้านสันป่าดั่ง หมู่ที่ 7 บ้านหนองหัวลิงนอก หมู่ที่ 8 บ้านบุงเข้ และหมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเดิน

จากการศึกษาในพื้นที่ตำบลหนองแสง พบว่าผู้คนที่อาศัยในพื้นที่เป็นชาวไทยพวน เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้เน้นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก จึงไม่ได้มุ่งเน้นด้านการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาชาวไทยพวน จากการศึกษาพบว่าชาวนาที่ตำบลหนองแสงให้ความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระรัตนตรัย พระภูมิเจ้าที่ เทวดา ที่สำคัญคือแม่โพสพ ซึ่งถือว่าเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ส่วนภูตผีนั้นให้ความสำคัญเพียงเล็กน้อย ทั้งยังแฝงคติความเชื่อต่างๆอันแสดงถึงคุณธรรมจริยธรรมของชาวบ้านเองด้วย แต่เพราะสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้วิถีชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรม ของชาวดำบลหนองแสงส่วนหนึ่งที่เคยยึดถือลดน้อยลง คนรุ่นหลังนิยมประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้แน่นอนกว่า

ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาในตำบลหนองแสง ในปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเชื่อถือในความเชื่อดั้งเดิม จึงประกอบพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติมา เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว

พิธีทำบุญกลางบ้าน เป็นต้น กลุ่มที่สองแม้ยังคงเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นเดิม แต่เนื่องจากที่นาในส่วนของตนไม่มีปู่ตา หรือพระภูมินาตั้งอย่างเป็นทางการ จึงเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาอะไรได้บ้าง เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้การประกอบพิธีกรรมไม่เคร่งครัดเช่นเดิม กลุ่มสุดท้ายเชื่อว่ามิปู่ตา เจ้าที่นาเท่านั้น แต่ไม่เชื่อว่าจะสามารถบันดาลอะไรได้ จึงหันมาใช้แต่ปญญาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้น เกิดขึ้นหลังจากที่ชาวนาได้ยอมรับเอาความเป็นวิทยาศาสตร์เข้าไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น วิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้เข้าไปลดขั้นตอน และเติมเต็มความคาดหวังของชาวนาซึ่งแต่เดิมความคาดหวังเหล่านั้นผูกโยงอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านคติความเชื่อ และพิธีกรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างจากวัฒนธรรมข้าวด้านอื่นๆ คือ วัฒนธรรมข้าวด้านอื่นๆ เปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ต่อไป แต่การเปลี่ยนแปลงด้านคติความเชื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่การสิ้นสุด เนื่องจากชาวนาไม่ทำพิธีกรรมเหล่านั้น ก็ไม่ยอมถ่ายทอดวัฒนธรรมเหล่านั้นไปสู่รุ่นลูกหลานอีกด้วย

หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่า ชาวนาดำบลหนองแสงจะมีคติความเชื่อและพิธีกรรมขึ้นมารองรับกระบวนการทำนาเกือบทุกขั้นตอน และมีพิธีกรรมขึ้นมารองรับเกือบทุกช่วงของชีวิตข้าว

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่พอจะมีผู้ให้ข้อมูลได้ในปัจจุบันก็มี เชื่อเรื่องแม่โพสพ เชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทาง เชื่อเรื่องพระธรณี เชื่อเรื่องพระพิรุณ ในส่วนของพิธีกรรมที่พอที่จะมีผู้ให้ข้อมูลได้ก็คือ พิธีแห่นางแมว ประเพณีบุญบังไฟ พิธีสู่ขวัญข้าว และพิธีทำบุญกลางบ้าน

ในปัจจุบันคติความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นได้สูญหายไปหนึ่งพิธีกรรม คือ พิธีแห่นางแมว จาก 4 พิธีกรรมที่ได้ศึกษา อีก 3 พิธีกรรมคือ ประเพณีบุญบังไฟ พิธีสู่ขวัญข้าว และพิธีทำบุญกลางบ้าน ชาวบ้านในตำบลหนองแสงยังคงจัดงานทั้ง 3 พิธีกรรมเป็นประจำทุกปี แม้พิธีกรรมจะไม่เคร่งครัดเหมือนสมัยก่อน ก็อาจจะเปลี่ยนวิธีการไปบ้าง แต่ประเพณีหรือพิธีต่างๆก็ไม่สูญหายไป ส่วนแนวโน้มของคนรุ่นใหม่ต่ออาชีพการทำนาจะค่อยๆหายไป เพราะเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการรับช่วงต่อจากพ่อแม่ คิดว่าอาชีพทำนาลำบากมาก ต้องการงานในสายที่ตนเองได้ร่ำเรียนมามากกว่า ส่วนจะกลับมาทำนาอีกหรือไม่ มันเป็นเรื่องของอนาคต แต่ถ้ากลับมาทำนาต่อรูปแบบการทำนาจะเปลี่ยนไปจากรุ่นพ่อแม่ทำเพราะคิดว่าจะเป็นผู้ดูแลและจ้างแรงงานในการทำนาทุกขั้นตอน

2. อภิปรายผล

ผลการศึกษา “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายดังต่อไปนี้

2.1 ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

พื้นที่การศึกษาวัดครั้งนี้ คือ ตำบลหนองแสง เป็นตำบลที่ปลูกข้าวเพื่อการค้า มีลักษณะเหมือนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวเพื่อการค้าในหมู่บ้านภาคกลางทั่วไป คือเป็นหมู่บ้านของชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกิน ส่วนมากเป็นนาเช่า ไม่มีทุนในการผลิตข้าว ต้องกู้เงินจากธกส.หรือนายทุน แต่กู้เงินนอกระบบมากกว่า ชาวนาในตำบลนี้มีหนี้สินมาก ลูกหลานที่เป็นหนุ่มสาวไปทำงานโรงงานในจังหวัดใกล้เคียง ระยะทางไม่ไกลมากมีรถรับส่งส่วนใหญ่ หรือเข้าไปทำงานในเมืองและในกรุงเทพมหานคร ลูกหลานชาวนาที่มีการศึกษาก็ต้องการทำงานในสายที่ตนได้ร่ำเรียนมา ไม่ต้องการสืบทอดอาชีพทำนาจากพ่อแม่

2.2 ผลการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จากการศึกษามีปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังนี้

2.2.1 ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านและตำบลคือ ระบบครอบครัวและระบบเครือญาติ การผลิตข้าวเพื่อการค้า การใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ การชลประทานและแหล่งเงินทุน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสงเปลี่ยนแปลงไปคือการชลประทาน การคมนาคม พ่อค้าคนกลาง การรับนวัตกรรมใหม่และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2.2.2 แบบแผนในการทำนาในตำบลหนองแสง แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือสมัยแรกเรียกว่า “วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม” และสมัยที่ 2 เรียกว่า “วัฒนธรรมข้าวแบบปัจจุบัน” ลักษณะทั่วไปของสมัยแรก คือ มีพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนของการทำนา ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ ปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มีผู้ขังข้าวและชาวนาส่วนมากมีฐานะและวิถีชีวิตคล้ายกัน

ในสมัยที่ 2 นั้น วัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสงมีลักษณะดังนี้ เป็นการผลิตข้าวเพื่อการค้า ใช้น้ำจากชลประทาน ทำทั้งนาปีและนาปรัง เช่าที่ดินเพื่อการเพาะปลูกข้าวจ้างแรงงานในการผลิต ปลูกข้าวนาดีและนาหว่าน แต่ปัจจุบันเหลือแต่นาหว่าน ปลูกข้าวเจ้าใช้พันธุ์

ข้าวส่งเสริม ใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเกษตร ใช้ปฏิกิริยาวิทยาศาสตร์ มีพิธีกรรมน้อยลง ไม่มียุ่งฉางเพื่อเก็บรักษาผลผลิต ภูเงินเพื่อลงทุนในการผลิตข้าว รัฐบาลเข้ามาสนับสนุนผลผลิตทางการเกษตร ต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญทางด้านการเกษตร การทำนาเป็นเรื่องของปัจเจกชน ควบคุมการค้าข้าวไม่ได้ มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีระบบอุปถัมภ์และชาวนามีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ขั้นตอนการทำนาในสมัยที่ 2 นั้นพบว่ามีขั้นตอนลดลง ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาดลดลงมาก เหลือน้อยมาก ขณะในอดีตชาวนาจะทำพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนการทำนา นอกจากนั้นยังพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวเปลี่ยนแปลงไปมากด้วย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ แม่พระธรณี เจ้าที่เจ้าทาง เจ้านา เป็นต้น

สำหรับขั้นตอนการทำนาปลูกข้าวในปัจจุบันของตำบลหนองแสงนั้นมี 7

ขั้นตอน คือ

- 1) การเตรียมเครื่องมือทำนา
- 2) การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว
- 3) การจัดการกับข้าวปลูก
- 4) พิธีแรกนา (ทำกันบางบ้าน)
- 5) การบำรุงและดูแลต้นข้าว
- 6) การเก็บเกี่ยว
- 7) พิธีสู่ขวัญข้าว

2.2.3 ปัญหาของชาวนาในตำบลหนองแสง พบว่ามีปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ขาดแคลนแรงงานในการผลิต การพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ผลผลิตตกต่ำ ไม่สามารถกำหนดราคาขายผลผลิตได้ การผลิตไม่คุ้มทุน ไม่มีเงินทุนเพื่อผลิตข้าว ต้นทุนการผลิตสูง ภาวะธรรมชาติ ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆ และนโยบายของรัฐในการช่วยเหลือชาวนา

การปรับตัวของชาวนาในสถานการณ์ปัจจุบันคือ การเลิกอาชีพทำนา หันไปทำอาชีพรับจ้างขายแรงงานไปวันๆในหมู่บ้านหรือนอกหมู่บ้าน ชาวนาจำนวนหนึ่งอพยพเข้าไปทำงานในเมือง บางครอบครัวอพยพมาหางานทำในกรุงเทพมหานครอย่างถาวร สำหรับชาวนาจำนวนหนึ่งไม่สามารถหางานอื่นทำได้จำเป็นต้องทำนาต่อไป และปรับตัวโดยการรับจ้างทั่วไปมากขึ้น

2.2.4 แนวโน้มของวัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสง พบว่าน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะวัฒนธรรมข้าวใกล้สูญไปจากทุกหมู่บ้านในตำบลนี้แล้ว ผู้วิจัยคาดคะเนว่าวัฒนธรรมข้าวคงจะสิ้นสุดลงประมาณ 30 ปีข้างหน้า เพราะชาวนาในตำบลส่วนมากอยู่ในวัย 50 ปีขึ้นไป จนถึง 75 ปี กว่าๆ เมื่อรุ่นนี้อายุมากเข้าคงต้องหยุดการทำนา ชาวนาในตำบลส่วนมากในปัจจุบันมีทัศนคติที่ไม่

คือผู้อาชีพชาวนาและการทำนา ชาวนามองว่าการทำงานเป็นงานหนัก เหนื่อย ลำบาก ต้องอยู่กลางแจ้ง นอกจางนั้นยังไม่คุ้มทุน ทำให้เป็นหนี้สิน ได้ผลผลิตต่ำและขายได้ราคาต่ำไม่คุ้มการลงทุนในบางครั้ง ค่าใช้จ่ายในการทำนาสูงขึ้นเรื่อยๆ ที่ดินก็ราคาสูงขึ้นมาก เจ้าของที่ดินไม่ต้องการให้เช่าทำนาเพราะต้องการเก็บกำไรเพื่อขายนาทุน ชาวนามองอาชีพทำนาว่าต้องต่ำ ดูถูกอาชีพทำนา ทักษะคิดต่างจากสมัยก่อนมาก ชาวนาสมัยก่อนภูมิใจที่ได้เป็นชาวนา ได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ ปัจจุบันชาวนาไม่ภูมิใจที่ได้เป็นชาวนา ได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ ไม่ภูมิใจในอาชีพทำนาและได้ส่งทัศนคติในแง่ลบให้กับลูกหลานของตน ชาวนาส่วนมากไม่ต้องการให้ลูกหลานสืบทอดอาชีพทำนา อยากให้ลูกหลานสบาย ไม่ต้องทำงานหนักตากแดด ตากฝน ดังนั้นลูกหลานชาวนาไม่มีใครต้องการสืบทอดอาชีพนี้ต่อไป ดังนั้นวัฒนธรรมข้าวในตำบลนี้จะถึงจุดจบภายใน 30 ปีข้างหน้า อาจจะไม่มีชาวนาในตำบลหนองแสงอีกต่อไป

2.2.5 ประเพณีที่ได้สูญหายไปจากตำบลหนองแสงกว่าสิบปีขึ้นไป คือ พิธีแห่นางแมว เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆมากมาย ปัจจัยต่างๆส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้ประเพณีแห่นางแมวสูญหายไป และไม่เพียงแต่ประเพณีแห่นางแมวเท่านั้น ประเพณีอื่นๆก็สูญหายไป ถ้าเราไม่ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างวัฒนธรรม เนื่องจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยเป็นแนวคิดที่เริ่มใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะพัฒนาประเทศของตนให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 118) นับตั้งแต่มีสาธารณูปโภคพื้นฐานเข้ามา ถนน ไฟฟ้า ประปา ทำให้ชาวบ้านสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น และได้มีอุปกรณ์การทำนาต่างๆที่ทันสมัย เช่น รถไถนาเดินตาม หรือควายเหล็ก ทำให้ชาวนาหันไปพึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ สอดคล้องกับทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในทางบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งมีหัวข้อสมมติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติและค่านิยม การยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายถึง วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช่วัตถุ อันได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ ในชุมชนหนึ่งๆ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 90-91) และสอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 61-62) ได้สรุปเนื้อหาของทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุไว้ว่า ข้อสมมุติฐานของทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เป็นการกล่าวถึงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยแยกพิจารณาเป็น 4 ปัจจัย คือ

1) **ปัจจัยทางภูมิศาสตร์** การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถอธิบายได้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เมื่อมนุษย์และสังคมต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมในการทำอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเกิดความแห้งแล้งซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติขึ้น ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนต้องเปลี่ยนไป มีอาชีพอื่นๆเกิดขึ้น บางคนก็ย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเมือง

2) **ปัจจัยทางด้านชีววิทยา** เราสามารถเห็นได้จากเรื่องของเชื้อชาติหรือผิว เช่น ในแอฟริกาได้ชาวผิวขาวปกครองชาวพื้นเมืองที่ยากจน และมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันออกไป มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้น

3) **ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ** ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง

4) **ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม** เป็นปัจจัยที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลกระทบจากอิทธิพลของมรดกทางวัฒนธรรม นักสังคมวิทยาที่กล่าวถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมว่าเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ อ็อคเบิร์น (1992, อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: 62) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ โดยเน้นว่าวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

ส่วนความเชื่อมโยงกับการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยเห็นว่าทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุจะนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวของชาวนาตำบลหนองแสง ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีปัจจัยทั้ง 4 ด้านที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการมีระบบชลประทานทำให้ชาวบ้านไม่ต้องการพึ่งฟ้าฝน และผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้น จะมองว่าการแห่หางแมวเป็นเรื่องไร้สาระ จะมีความคิดและความเชื่อทางด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น ประกอบกับการทำฝนเทียมได้ ทำให้ผู้คนไม่ไปเสียเวลากับสิ่งที่ไม่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในขณะที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้น คนไทยก็หันไปหาสิ่งแปลกๆใหม่ๆจนลืมความเชื่อ และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่สร้างสมมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย หากคนไทยย้อนกลับมาพิจารณาความเชื่อและพิธีกรรมที่บรรพบุรุษได้ริเริ่มไว้ให้มันจะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ชาวนาไทยควรยึดถือและบำรุงรักษาไว้ตราบนานชั่วลูกชั่วหลาน เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เป็นประโยชน์ ควรค่าแก่การปฏิบัติ เพื่อให้คนไทยสามารถพึ่งพาตนเอง และสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม นาถฤดี สีม่วง (2545: 174) แม้จะพบว่าปัจจุบันนี้การปฏิบัติพิธีกรรมได้มีการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติเพื่อสนองความต้องการในการเปลี่ยนแปลงของภาวะสังคม ทำให้

ความเชื่อและขั้นตอนปฏิบัติของพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลงจากหลายสาเหตุ นับตั้งแต่หมอประกอบ พิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและไม่มีผู้สืบทอด การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้คนรุ่นใหม่มองว่าไสยศาสตร์เป็นเรื่องเหลวไหล และมีการปรับตัวไปตามภาวะของสังคม ทำให้การปฏิบัติพิธีกรรมบาง พิธีกรรมลดขั้นตอนลง เช่น พิธีกินข้าวใหม่ พิธีลาซัง ซึ่งในอดีตชาวบ้านจะนำข้าวใหม่มารวมกันทำ เส้นขนมจีนซึ่งต้องใช้เวลาลงถึงสามวัน เปลี่ยนเป็นการซื้อขนมจีนจากตลาด ส่วนสถานที่ที่จะนัดแนะ กันไปทำพิธีกันที่วัดเพื่อความสะดวก การกระทำเช่นนี้ไม่ได้ทำให้พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาสูญ หายไป แต่เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนไปตามภาวะของสังคมที่เปลี่ยนไปบ้างเท่านั้น

3. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” จำแนกเป็น 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไปจากผลการวิจัย

3.1.1 ควรส่งเสริมให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ในจังหวัดต่างๆ ก่อนบุคคลที่เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมจะล้มหายตายจากไป ซึ่งจะทำให้ ขาดการสืบค้น โดยมีการบันทึกข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ได้สืบทอดและนำความรู้ไปเผยแพร่เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจสังคม วัฒนธรรมชาวนา

3.1.2 ควรนำเอาผลการศึกษารั้วนี้ไปประสานกับข้อมูลอื่นๆ เพื่อให้เข้าใจวิถี ชีวิตของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น จะส่งผลต่อการอยู่ร่วมกัน และการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนา ในลักษณะที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากผลการศึกษารั้วนี้ พบว่า ชาวนามี การพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิต แต่กลับส่งผลเสียต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวนา มากกว่าวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม

3.1.3 หน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนควรจะได้เข้าไปส่งเสริมหรือให้การสนับสนุน ในการอนุรักษ์พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ตลอดจนพิธีกรรมอื่นๆของชาวนาให้ยั่งยืนสืบไป

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาในพื้นที่อื่นๆในภาคกลาง เพื่อจะได้ทราบภาพรวมเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำนาในภาคกลาง

3.2.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำ
นาของชาวนาในภาคอื่นๆเพื่อการศึกษาในเชิงลึกต่อไป

3.3.3 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำนาของชาวนาในประเด็นอื่นต่อไป